

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ:
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ І НАЦІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ****ENSURING THE BEST INTERESTS OF THE CHILD IN THE DIGITAL ENVIRONMENT:
EUROPEAN STANDARDS AND NATIONAL IMPLEMENTATION CHALLENGES****Синьгубов О.В., д.ю.н., доцент,
начальник***Харківська обласна військова адміністрація***Бортнік О.Г., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права***Навчально-науковий інститут № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ***Черненко О.М., к.ю.н.,
доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права***Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

У статті досліджується зміст та порядок забезпечення принципу найкращих інтересів дитини в цифровому середовищі у межах міжнародних, зокрема європейських практик та національних викликів. Розглянуто положення європейської Стратегії кращого Інтернету для дітей (BIK+), їх кореляція з іншими універсальними та регіональними стандартами захисту прав дитини, зокрема викладеними у Загальному коментарі № 25 Комітету ООН з прав дитини щодо прав дітей у цифровому середовищі, Стратегії РЄ з прав дитини на 2022–2027 роки, Рекомендації Ради ОЕСР та іншими актами, що містять стандарти захисту прав дітей та забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах цифрової трансформації.

Грунтуючись на аналізі сутності основоположного принципу найкращих інтересів дитини та механізму досягнення балансу між правами дитини та потребою захисту від загроз у цифровому просторі визначено роль дотримання та послідовного застосування принципу пропорційності. Проаналізовано виклики для прав та найкращих інтересів українських дітей та напрямки імплементації європейських стандартів забезпечення найкращих інтересів дитини у цифровому просторі в українську правову систему, враховуючи національні особливості правового регулювання та сучасний геополітичний та соціальний контекст. Акцентовано увагу на реалізації права на цифрову освіту, безпеку, забезпечення інклюзивності цифрового простору для дітей через доступність цифрових послуг та подолання цифрового розриву через підвищення цифрових компетенцій дітей, їх батьків, педагогів, тощо. Підкреслено конкретні засоби подолання виявлених проблем, зокрема розробка та впровадження спеціалізованих курсів в освітні програми шкільних навчальних закладів, підготовці педагогів, які безпосередньо пов'язані з формуванням цифрової грамотності учнів, створення безпечного освітнього середовища. Безпечна поведінка онлайн та розробка механізмів протидії кібербулінгу та цифровому насильству є окремим напрямом, який визначає удосконалення компетенцій професіоналів, що приймають рішення щодо дітей, а також подальше реформування національного законодавства у галузі захисту прав дітей.

Ключові слова: найкращі інтереси дитини, цифрове середовище, права дитини, цифровізація, захист прав дитини, цифрові компетенції, міжнародні стандарти, Стратегія ЄС «BIK+», євроінтеграція.

The article examines the content and procedure of ensuring the principle of the best interests of the child in the digital environment within the limits of international, in particular European practices and national challenges. The provisions of the European Better Internet Strategy for Children (BIK+) are considered, their correlation with other universal and regional standards for the protection of children's rights, in particular those set out in General Comment No. 25 of the UN Committee on the Rights of the Child on the rights of children in the digital environment, the Council of Europe's Strategy on Children's Rights for 2022–2027, Recommendations of the OECD Council and other acts containing standards for the protection of children's rights and ensuring the best interests of the child in the conditions of digital transformation.

Based on the analysis of the essence of the fundamental principle of the best interests of the child and the mechanism for achieving a balance between the rights of the child and the need for protection from threats in the digital space, the role of compliance and consistent application of the principle of proportionality is defined. Challenges for the rights and best interests of Ukrainian children and directions for implementation of European standards for ensuring the best interests of the child in the digital space into the Ukrainian legal system are analyzed, taking into account the national peculiarities of legal regulation and the modern geopolitical and social context. Attention is focused on realizing the right to digital education, security, ensuring the inclusiveness of the digital space for children through the availability of digital services and overcoming the digital divide through increasing the digital competences of children, their parents, teachers, etc. Specific means of overcoming the identified problems are emphasized, in particular, the development and implementation of specialized courses in the educational programs of schools, teacher training, which is directly related to the formation of digital literacy of students, and the creation of a safe educational environment. Safe online behavior and the development of mechanisms to counter cyberbullying and digital violence is a separate area that determines the improvement of the competences of professionals who make decisions about children, as well as the further reform of national legislation in the field of protection of children's rights.

Key words: best interests of the child, digital environment, child rights, digitalization, protection of children's rights, digital competences, international standards, EU Strategy "BIK+", European integration.

Вступ. На сучасному етапі розвитку людства цифрове середовище є невід'ємною частиною життя дітей. Цифровізація створює нові можливості для розвитку та одночасно приховує потенційні загрози для безпеки та благополуччя дітей. Європейські установи та міжнародні організації приділяють значну увагу створенню стандартів та механізмів захисту прав дітей у цифровому просторі, спрямовують свою діяльність на забезпечення найкращих інтересів дитини, який є основоположним принципом при створенні та впровадженні цифрових тех-

нологій та послуг, а також захисту прав дітей. Повага до прав людини, зокрема прав дитини, є однією з ключових цінностей ЄС, що, зокрема, знайшло своє відображення у ст. 24 Хартії основних прав ЄС [1]. Ці права повинні забезпечуватися однаково як онлайн-, так і в офлайн-просторі [2]. Європейська Комісія 11 травня 2022 року прийняла нову Стратегію ЄС «Цифрове десятиліття для дітей та молоді: нова європейська стратегія для кращого інтернету для дітей» (BIK+), яка зосереджена на трьох основних напрямках: безпечний цифровий досвід для захисту дітей

від шкідливого та протизаконного онлайн-контенту; розширення цифрових можливостей для набуття дітьми необхідних навичок і компетенцій; активна участь та повага до дітей у цифровому середовищі [3]. Ці напрямки органічно поєднані з іншими важливими положеннями директив, регламентів, стратегій ЄС, пропозиціями та повідомленнями Європейської Комісії, предметом регулювання яких є відносини у цифровому середовищі [4], та міжнародними стандартами захисту прав дитини, зокрема із положеннями, що містяться у Загальному коментарі № 25 Комітету ООН з прав дитини щодо прав дітей у цифровому середовищі, Рекомендацією Ради ОЕСР з питань дітей у цифровому середовищі та Стратегією Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 роки. Вцілому всі міжурядові організації, зокрема ООН, ЮНІСЕФ, ОЕСР і Рада Європи, а також неурядові організації, що реалізують політику з захисту прав дітей, розробляють та впроваджують механізми забезпечення прав дітей у цифровому середовищі.

Правові механізми захисту прав дітей у цифровому просторі мають враховувати необхідність забезпечення найкращих інтересів дитини за умови дотримання балансу між різними правами дитини, що здійснюються та мають бути забезпечені у цифровому просторі, зокрема між правом на захист та правом на свободу вираження поглядів, правом на інформацію, соціалізацією тощо. Зокрема, для ефективного впровадження Стратегії ВІК+ є необхідним формування політики в ЄС на основі фактичних даних, співпраці та координації на європейському та міжнародному рівнях, що відображає системний підхід до захисту прав дітей у цифровому просторі [3], що пов'язані з повагою до дітей, сприянням інноваційному та творчому безпечному цифровому досвіду, надання їм права голосу та забезпечення активної участі, розширенням цифрових можливостей через розвиток цифрових компетенцій, можливостями робити правильний вибір, безпечно та відповідально виражати себе в онлайн-середовищі.

Актуальність дослідження викликів для найкращих інтересів дитини у цифровому середовищі та їх забезпечення у правовому просторі ЄС зумовлена необхідністю подальшого реформування національних правових механізмів захисту прав дітей, забезпечення їхньої безпеки в онлайн-просторі відповідно до найкращих практик. Водночас державна політика має ґрунтуватись на чіткому розумінні необхідності дотримання балансу між правом дитини на доступ до інформації, цифрових сервісів, послуг, необхідних для розвитку, навчання, соціалізації, розваг та необхідністю захисту від потенційних загроз цифрового середовища, а також ролі батьків та держави у забезпеченні цього балансу. Завдяки відповідному співвідношенню, яке оцінюється та забезпечується в постійній динаміці через стрімкий розвиток інформаційного суспільства, безпечний цифровий досвід та захист дітей від шкідливого та протизаконного онлайн-контенту, поведінки, контактів, а також покращення добробуту дітей за допомогою безпечного цифрового середовища, яке відповідає віку, забезпечуються найкращі інтереси дітей. Особливу актуальність відповідне дослідження має з урахуванням захисту прав дітей в Україні та дітей, що змушені були покинути територію України у зв'язку з небезпеками, що викликані військовою агресією.

Найкращі інтереси дитини як керівний принцип для поведінки будь-якої особи, відповідальної за прийняття рішень щодо дитини, досліджувався українськими вченими у галузі права та інших соціогуманітарних наук, зокрема З. Дільною, Н. Устрицькою [5], М. Менджул [6], Т. Томляк [7; 8], О. Простибоженко [9], Ж. Петрочко, Н. Датченко [10], А. Лазько, І. Томашевської [11], І. Ізаровою, Й. Мухой, А. Цибулько [12], А. Мамульчином [13], О. Головко, К. Шпак, О. Грачовою [14]. Окремі дослідження присвячені забезпеченню прав дитини у цифровому просторі [15; 16], праву дитини на інформа-

цію та безпечний інформаційний простір [17]. Водночас саме особливості забезпечення цього принципу у цифровому просторі, зважаючи на все більшу цифрову інклюзію дітей, досліджувались в українській науці фрагментарно. При формуванні окремих концепцій, пов'язаних зі здійсненням прав дітей у цифровому просторі [18], на рівні досліджень практичної направленості найкращим інтересам приділялась часткова увага [19; 20]. Водночас у певних важливих настановах та рекомендаціях принцип найкращих інтересів дитини лише епізодично згадується [21; 22; 23; 24]. Системне розуміння та тлумачення при правозастосуванні найкращих інтересів дитини є основою для балансу інтересів дитини, що підлягають охороні та захисту у контексті цифровізації, та послідовного застосування принципу пропорційності, який визначає порядок оцінки правообмежень щодо дитини.

Мета статті полягає в розкритті сутності та особливостей принципу найкращих інтересів дитини у цифровому середовищі у контексті міжнародних стандартів, зокрема, Європейського союзу з урахуванням перспектив удосконалення національного правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до абз. 4 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» забезпечення найкращих інтересів дитини – дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити [25]. У преамбулі закону зазначає, що засади державної політики у сфері охорони дитинства в Україні як стратегічного загальнонаціонального пріоритету ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини.

Відповідно до позиції Комітету ООН з прав дитини принцип найкращих інтересів дитини, закріплений у ст. 3 Конвенції ООН про права дитини [26], вимагає від усіх органів державної влади та установ систематично оцінювати вплив їхніх рішень та дій на права дітей, з урахуванням поточних та потенційних викликів. У Загальному коментарі № 14 (2013) до Конвенції про права дитини Комітет ООН розкриває триєдину природу найкращих інтересів дитини: матеріальне право дитини на оцінку та пріоритетне врахування її найкращих інтересів при вирішенні питань, що її стосуються, що повинні супроводжуватись зобов'язанням держав забезпечити реалізацію цього права при прийнятті рішень щодо окремої дитини, групи дітей чи дітей загалом; фундаментальний принцип тлумачення права, згідно з яким перевага має надаватись тому варіанту, який найбільше відповідає найкращим інтересам дитини; процесуальна вимога щодо обов'язкової оцінки потенційного позитивного чи негативного впливу рішення на дитину або дітей при його прийнятті. У контексті цифрового середовища, яке стало невід'ємною частиною життя дітей та може мати і позитивний, і негативний вплив на реалізацію їхніх прав, ретельна оцінка інтересів дітей має бути центральним елементом формування державної політики та прийняття рішень.

Відповідно до Загального коментаря № 14 Комітет ООН з прав дитини наступним чином визначає сутність оцінки найкращих інтересів дитини: базове оцінювання найкращих інтересів – це загальне оцінювання всіх відповідних елементів, що визначають найкращі інтереси дитини, зі зваженим оцінюванням значущості кожного з інтересів проти інших. Не всі елементи є актуальними в кожному випадку та можуть оцінюватись по-різному (п. 80). Визначення найкращих інтересів є формальним процесом з суворими процедурними гарантіями на основі оцінки найкращих інтересів (п. 47). Зокрема йдеться про те, що при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини необхідно враховувати комплекс взаємопов'язаних елементів, які не мають ієрархічної структури: врахування думки,

поглядів самої дитини; визнання індивідуальності кожної дитини, оскільки діти представляють групу з різними потребами та особливостями; забезпечення збереження сімейного середовища та підтримка сталих міжособистісних відносин; належний догляд, захист та безпека дитини; приділення уваги дітям, які перебувають у вразливому становищі; забезпечення права на охорону здоров'я та реалізацію права на освіту (п.п. 52–79) [27]. Крім того, оцінка що здійснюється при ухваленні рішення щодо дитини, за можливості має проводитись мультидисциплінарною командою, а також вимагає участі дитини [28, с. 7].

Загальний коментар до Конвенції про права дитини № 25 (2021) щодо прав дітей у цифровому середовищі надаючи державам роз'яснення щодо впровадження положень Конвенції, зазначає про керівні принципи, які мають бути дотримані у законодавчих ініціативах, політичних рішеннях та при правозастосуванні. Відповідні рекомендації відображають переваги та ризики цифрового середовища, забезпечення, дотримання, захисту та реалізації прав дитини. У п. 13 Загального коментаря № 25 зазначено, що найкращі інтереси дитини обумовлюють те, що мають враховуватися всі права дитини, зокрема: право на інформацію, захист, врахування думки та поглядів. Щодо порядку оцінки інтересів та її критеріїв визначено, що повинна забезпечуватись прозорість та послідовність. Зокрема, у п. 69 визначено, що втручання в приватне життя дитини передбачено законом, відповідає положенням, цілям або завданням Конвенції та допускається та за умови відсутності свавілля, має легітимну мету, дотримання принципу мінімізації даних. Лише таке втручання бути є пропорційним та таким, що спрямоване на дотримання найкращих інтересів дитини [2].

Комітет міністрів Ради Європи також приділяє належну увагу захисту право та інтересів дітей у цифровому середовищі та наголошує, що в усіх діях, що стосуються дітей у цифровому середовищі, найкращі інтереси дитини мають бути пріоритетними. При оцінці відповідних інтересів дитини держави повинні збалансовувати та за можливості узгоджувати право дитини на захист з іншими правами дитини, наприклад, правом на свободу вираження поглядів та інформації [29, с. 12].

Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр. спрямована на розробку та впровадження заходів з відстоювання прав дитини в державах-членах та положення «Захист прав людини, демократії та верховенства права в цифровому середовищі: проєкт порядку дій Ради Європи у цифровій сфері на 2022–2025 рр.» у поєднанні з іншими пріоритетами та заходами у межах Ради Європи, зокрема визначених СКПЛ, Конвенцією з прав дитини ООН та Факультативними протоколами до неї, щодо заборони дискримінації (ст. 2), забезпечення найкращих інтересів дитини (ст. 3), право на життя, виживання та розвиток (ст. 6) і право бути вислуханими (ст. 12). Одним з пріоритетних напрямків дій Ради Європи є доступність технологій для всіх дітей та їх безпечно використання [30, с. 7], що включає доступ до інформації, свободу вираження поглядів, захист персональних даних, участь в іграх під час використання ІКТ. У Рекомендаціях Комітету Міністрів РЄ CM/Rec (2018)7 щодо керівних принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі державам-членам та зацікавленим сторонам запропоновано конкретні дії для забезпечення максимальної кількості прав дитини у цифровому середовищі. Також у межах стратегічних дій РЄ передбачається узгодження заходів з засадами та пріоритетними напрямками, визначеними у Стратегії ЄС у сфері забезпечення прав дитини [30, с. 19].

Рекомендації CM/Rec(2018)7 для регіональних та місцевих органів державної влади включають настанову щодо застосування при охороні та захисті прав дитини у цифровому середовищі фундаментальних принципів: доступність цифрових технологій як умови для повноцінної реалізації прав дитини, насамперед у галузі освіти, соціальної інклюзії та розвитку; право на вільне вираження думки, чим визначаються можливості створення, поширення та отримання інформації; права на об'єднання, мирні зібрання та участь в іграх, що визначає формування громадянської свідомості; приватність дітей, зокрема захист їх персональних даних; право на освіту, здійснення якого пов'язано з цифровою грамотністю та можливостями навчатися у цифровому просторі; право на захист і безпеку в цифровому визнано основоположним [31, с. 7–8].

Комітет міністрів Ради Європи підкреслює, що з метою розробки та впровадження ефективної політики, дотримання та захисту прав дитини в цифровому середовищі компетентні органи повинні мати надійні та актуальні дані, що враховують географічні, демографічні фактори, необхідність виявлення прихованих проблем, виявлення не очевидно представлених групи інтересів, динамічного обрання альтернативних способів вирішення проблем [31, с. 15]. Йдеться про відповідні фактори та умови, які мають бути враховані при забезпеченні інтересів дитини у найкращий спосіб. Комплексна оцінка найкращих інтересів дитини не є можливою без цього. В Європі серед основних організацій, якими надаються достовірні дані та впроваджені програми щодо забезпечення фундаментальних прав та найкращих інтересів дитини у цифровому середовищі, можна виокремити Європейську комісію та Програму «Кращий інтернет для дітей» (Better Internet for Kids), EU Kids Online (багатонаціональна дослідницька мережа, яка прагне покращити знання про можливості, ризики та безпеку європейських дітей в Інтернеті [32], Global Kids Online (міжнародний дослідницький проєкт, метою якого є створення та підтримка суворої міжнародної бази даних щодо використання дітьми Інтернету шляхом створення глобальної мережі дослідників та експертів) [33], UNICEF [34], Раді Європи, зокрема Керівний комітет з прав дитини, Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [35].

В контексті пропорційності та ґрунтовного аналізу контексту як необхідної умови дотримання та захисту прав дитини в цифровому середовищі в її найкращих інтересах маємо звернути увагу на положення, висловлені у Рекомендаціях Ради Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з питань дітей у цифровому середовищі. Фундаментальними цінностями визнано найкращі інтереси дитини, захист та повага прав дитини у цифровому середовищі. ОЕСР наголошує, що найкращі інтереси дитини є першочерговим критерієм при розробці та впровадженні відповідних заходів. Відповідні заходи мають вживатись з урахуванням принципу пропорційності, який передбачає, що заходи захисту дітей у цифровому середовищі повинні: бути співмірними наявним ризикам, ґрунтуватись на емпіричних даних, бути ефективними та збалансованими, посилити можливості та переваги для дітей у цифровому середовищі. Заходи не будуть пропорційними, якщо ними необґрунтовано обмежено, наприклад, свободу вираження думки чи інші фундаментальні права та основні свободи, не виправдано обмежено надання цифрових послуг та доступ до інновацій. Крім того, до покарання також пред'являється вимога пропорційності. ОЕСР підтримує позицію, що політика щодо реалізації прав дітей у цифровому середовищі має ґрунтуватись на підході, що включає розробку цілей на найвищому рівні, формування національної стратегії на загальнодержавному рівні, функціонування наглядових органів для координації, оцінку зусиль стейкхолдерів (включаючи провайдерів цифрових послуг та їх роль у створенні безпечного цифрового середовища, для яких створено спеціальні рекомендації [36] щодо забезпечення прозорості та захисту персональних даних дітей), враховуючи імперативність приписів щодо політики, заснованій

на фактичних даних. Істотне значення надається розвитку трансграничної співпраці, зокрема через посилення міжнародних мереж національних організацій, які займаються захистом найкращих інтересів дітей у цифровому середовищі щодо обміну інформацією про національні політичні підходи та розробкою спільних програм. ОЕСР зроблено акцент на необхідності регулярного оновлення політичних заходів з урахуванням динамічного розвитку цифрового середовища та появи нових викликів, що дозволяють адаптувати та забезпечити ефективність системи захисту прав дітей у цифровому просторі [37].

У свою чергу Європейська комісія, підтверджуючи пріоритет систематичного включення найкращих інтересів дітей і молоді в цифрові амбіції ЄС на 2030 рік, має на меті гарантувати, що права дітей і молоді, які застосовуються офлайн, також можуть повністю реалізовуватися онлайн. 11 травня 2022 року було прийнято Повідомлення Комісії «Цифрове десятиліття для дітей та молоді: нова європейська стратегія кращого Інтернету для дітей (ВІК+)» [3, с. 8]. Стратегія ВІК+ 2022 спрямована на забезпечення захисту, повагу та розширення можливостей дітей в Інтернеті в новому Цифровому десятилітті відповідно до Європейської декларації про цифрові права та принципи цифрового десятиліття, в якій основоположними визнано поставлення людей та їхніх прав у центр цифрової трансформації, підтримку солідарності та інклюзивності, забезпечення свободи вибору онлайн, сприяння участі в цифровому публічному просторі, підвищення безпеки та розширення можливостей осіб (особливо молоді), сприяння стійкості цифрового майбутнього [38].

Ключова ідея Стратегії ВІК+ 2022 полягає в тому, що цифрові послуги повинні бути адаптованими до віку дитини для її розвитку, враховуючи забезпечення безпеки дитини в Інтернеті. Дії, які мають бути вчинені в ЄС для адаптації та безпеки, ґрунтуються на наступних принципах. Насамперед, цифровий досвід має бути безпечним для дітей, а цифрове середовище, яке відповідає віку, має бути створене таким чином, щоб поважати найкращі інтереси дітей. Європейська Комісія у зв'язку з цим зобов'язалася: забезпечити кодекс поведінки для створення вікового дизайну та стандартизації перевірки віку та електронної ідентифікації дітей, впровадити систему цифрової верифікації віку; підтримувати гарячі лінії для боротьби з кібербулінгом, здійснювати спільне фінансування інтернет-ліній допомоги; забезпечити впровадження рекомендацій, пов'язаних із боротьбою з булінгом (кібербулінгом) у школах з метою благополуччя дітей; провести оцінювання того, яким чином нейромаркетинг впливає на дітей. Згідно зі Стратегією ВІК+ 2022 в ЄС мають розширюватись цифрові можливості, навички та компетенції дітей. З цією метою зобов'язаннями Європейської Комісії є: здійснення системного оцінювання впливу цифрової трансформації на дітей через портал ВІК; розробка навчальних модулів для вчителів та впровадження механізмів обміну успішними практиками у сфері медіаграмотності між державами-членами, організація заходів з підвищення медіаграмотності для дітей, освітян та батьків; реалізація комплексу заходів щодо інформування про ризики для юних споживачів; сприяння подоланню цифрового розриву. Активна участь дітей в цифровому середовищі визнана Європейською Комісією наступним важливим стовпом, на якому має ґрунтуватись відповідна політика щодо залучення дітей до створення Кодексу поведінки ЄС з вікового дизайну, ініційована та очолювана дітьми акція з актуальної для молоді теми, що стосується цифрових технологій у взаємодії з Платформою участі дітей ЄС [39]. У ЄС має збільшуватись роль молодіжних послів Кращого інтернету для дітей та відповідних панелей на національному, регіональному та місцевому рівнях. Оцінка виконання дій щодо стратегії має здійснюватися кожні 2 роки.

При ухваленні Резолюцією 5 жовтня 2023 року Стратегії (ВІК+) Європейським парламентом підтримано ініціативи Європейської Комісії щодо забезпечення належного захисту дітей в Інтернеті. Враховуючи акти ЄС, що регулюють відносини у цифровому середовищі, підкреслено: необхідність посилення дії щодо безпеки дітей в Інтернеті, зокрема щодо обізнаності та запобігання сексуальному насильству, онлайн-ґрумінгу; що цифрові навички та компетенції, повинні визнаватись обов'язковими навичками та мають бути включені до шкільної програми в усьому ЄС; необхідність навчання щодо безпеки в Інтернеті батьків, опікунів, педагогів та громадськості, включити батьківський контроль, навчання професіоналів і посадових осіб, у тому числі в правоохоронних органах, які займаються справами, пов'язаними з дітьми; посилити освітні заходи щодо кібербулінгу та кіберзалякуванням у школах, тощо. Окремо відзначено про підтримку створення європейського стандарту онлайн-перевірки віку до 2024 року та нещодавно створеної спеціальної групи щодо Кодексу поведінки ЄС з дизайну, що відповідає віку та має відповідати Директиві про аудіовізуальні медіа-послуги та Загальному регламенту захисту даних. Визначено, що платформи соціальних мереж мають докладати розумних зусиль, щоб перевірити, чи наявна згода батьків на створення облікового запису дітьми, які не досягли відповідного вікового обмеження. Окремо слід відзначити, що стратегічними діями є моніторинг та посилення наукових, порівняльних досліджень у контексті цифровізації, оскільки швидкий розвиток технологій може швидко випередити політику [40].

Захисту даних дітей в ЄС приділено окрему увагу. Для забезпечення захисту їх персональних даних слід мати окремі та додаткові гарантії [41; 42, с. 141]. У Стратегії ВІК+ 2022 засвідчено, що збір даних щодо дітей та обмін ними відбувається постійно, навіть до народження. Незважаючи на потенційні переваги відповідного збору даних, зокрема для інновацій, здоров'я та освіти дітей, дані мають й передбачувани загрози на благополуччя та розвитку дітей. Діти та їх батьки не обізнані щодо обсягів обміну персональними даними у межах цифрового середовища. Оскільки наукова спільнота порівняно з бізнесом має обмежені можливості з доступу до необхідних наборів даних з метою оцінки даних щодо дітей та загроз використання, Європейською Комісією рекомендовано бізнесу забезпечити дослідникам з академічних кіл можливість використання відповідних даних щодо можливостей та потенційних загроз безпеці дітей, оперативному реагуванню на реальну небезпеку та видалення незаконного вмісту при цьому із повним дотримання правил захисту даних [42, с. 140–141]. Підхід щодо забезпечення захисту персональних даних дітей потребує розробки чітких критеріїв оцінки необхідності та обсягу розкриття персональних даних відповідно до найкращих інтересів дитини, оскільки критерієм для збору даних та визначення їх обсягу має бути їх необхідність для блага дитини.

У Національній Стратегії з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року (проект) концептуально уваги найкращим інтересам дитини та принципу їх забезпечення не було приділено, враховуючи необхідність комплексної та контекстуальної оцінки таких інтересів [43]. У межах Проекту «Поверни Україну для всіх дітей» громадської спілки «Українська мережа за права дитини», що впроваджено у партнерстві з Міжнародним фондом «Відродження» сформовано Дорожню карту у сфері забезпечення прав та найкращих інтересів дитини (далі – Дорожня карта), яка включає важливі положення щодо захисту прав дітей у цифровому середовищі, засновані на Конвенції ООН про права дитини та відповідних загальних коментарях, Європейська стратегія з прав дитини 2021 року щодо пріоритету цифрового та інформаційного суспільства ЄС, де діти можуть безпечно орі-

ентуватися в цифровому середовищі та використовувати його можливості, Європейська гарантія щодо дітей [44], Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр. Відповідно до даних Дорожньої карти для прав та найкращих інтересів українських дітей постають гострі виклики: констатовано про прогалини у захисті фундаментальних прав дитини, зокрема права на приватність, захист персональних даних та безпечний інформаційний простір; поширення різноманітних форм насильства в цифровому просторі, зокрема кіберзалякування, наявність сексуальної експлуатації та розпалювання ненависті; фрагментарність та несистемність законодавства або відсутність ефективних механізмів притягнення до відповідальності за кіберправопорушення щодо дітей. Зазначені проблеми створюють значні перешкоди для забезпечення належного захисту прав дітей. Щодо проблематики у сфері освітніх послуг підкреслено особливе занепокоєння експертів тим, що під час війни знизилась якість освіти, що зумовлена дистанційним (онлайн) навчанням, обмеженням доступом до інтернету, браком технічних засобів, необхідних для навчання, та неналежним рівнем цифрових навичок учасників освітнього процесу, нестачею педагогічного складу, недоступністю укриттів у закладах освіти при тому, що вони наявні у закладах освіти [45, с. 125].

Для розв'язання зазначених у Дорожній карті проблем рекомендовано імплементувати комплексні правові механізми захисту, розробити та затвердити Національний план дій з імплементации Конвенції ООН про права дитини на період до 2030 року. Зокрема механізмами цифровізації створити єдину чітку та достовірну методологію збору даних про діяче населення, використовуючи при цьому «концептуальну методологію, яка викладена в доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини «Індикатори прав людини: Посібник з вимірювання та впровадження» під час визначення, збору та розповсюдження статистичної інформації» [45, с. 138; 46].

Рекомендовано у забезпечення найкращих інтересів дитини згідно з пріоритетами Європейської комісії: розробляти та просувати доступні, цифрові та дружні до дітей версії та формати Хартії основних прав та інших ключових інструментів ЄС; прийняти стратегію «Кращий Інтернет для дітей»; сприяти розвитку та використанню доступних ІКТ та допоміжних технологій для дітей з інвалідністю; посилити боротьбу з усіма формами сексуального насильства над дітьми в Інтернеті; забезпечити повне виконання Європейського акту про доступність [47], забезпечити ефективний рівний доступ до цифрових інструментів і високошвидкісного Інтернет-з'єднання, цифрової грамотності, доступних онлайн-навчальних матеріалів та освітніх інструментів, тощо для всіх дітей, піклувальників, фахівців і волонтерів, які працюють з дітьми; сприяти розвитку базових цифрових компетенцій дітей через Рамку цифрових компетенцій для громадян [48]; підтримка заходів з медіаграмотності має стати частиною освіти, тощо [45, с. 158–159, 168]. Отже реалізація права на цифрову освіту, безпеку, забезпечення інклюзивності цифрового простору для дітей через встановлення правових гарантій доступності цифрових послуг та впровадження механізмів подолання цифрового розриву найбільш відповідає найкращим інтересам дитини, міжнародним стандартам захисту їх прав та сучасним викликам цифрової епохи. Ефективна імплементация відповідних механізмів та найкращих практик потребує синергетичної взаємодії держави, бізнесу, громадянського суспільства, а також активної участі самих дітей [45, с. 168].

Висновки. Найкращі інтереси дитини є фундаментальною цінністю та керівним принципом при розробці та реалізації політики з захисту прав дітей, їх розвитку та благополуччя, який має забезпечуватись у цифровому середовищі, яке стало невід'ємною частиною життя

в інформаційному суспільстві. Забезпечення найкращих інтересів дітей має багатомірне розуміння, зумовлене комплексністю учасників відповідних відносин та об'єктів правового регулювання. Конструкт найкращих інтересів у своєму змісті зумовлює безпосередньо і права дитини, і її індивідуальні умови життя, і особистісні властивості, а також співвідношення між цими показниками для забезпечення найкращих інтересів з урахуванням думки дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня розвитку, що може її висловити, та балансу між правами та обмеженнями можливостей з легітимною метою. Європейські стандарти оцінки забезпечення найкращих інтересів дитини у цифровому середовищі свідчать про слідування вимогам пропорційності та недискримінації.

При оцінці дотримання найкращих інтересів дитини прийнятним є поетапне застосування тесту на пропорційність, при якому охоронювані правом можливості особи (самої дитини чи будь-яких осіб) можуть обмежуватись з легітимною метою діяти в інтересах дитини, чому має передувати оцінка їх необхідності для задоволення іншого важливого права чи свободи у певному контексті. Водночас допустимість певного обмеження завжди має враховувати ґрунтовний аналіз прийнятності досягнення легітимної мети, яку й складають найкращі інтереси дитини, обраними засобами, які співвіднесені з іншими альтернативами, а обраний засіб не має спотворювати саму сутність права, яке обмежується, бути надмірними тягарем. Враховуючи те, що найкращі інтереси дитини мають бути пріоритетними, сутність тесту складає метод категоризації, при якому найкращі інтереси завжди превалюють над будь-якими іншими міркуваннями, і при його застосуванні завжди обирається певний важливий аспект реалізації інтересів дитини для її розвитку для благополуччя. Відповідний принцип (тест на пропорційність правообмеження як його правозастосовний прояв) має послідовно дотримуватись як основоположний при законодавчих ініціативах, в адміністративній та судовій практиці.

Європейський досвід свідчить про наявність системного підходу до захисту прав дітей та забезпечення їх найкращих інтересів у цифровому середовищі. Відповідний підхід підтується на розвитку цифрових компетенцій дітей та осіб, які залучені до їх виховання, навчання, прийняття рішень, особливо щодо безпеки комунікації, вирішення проблем. Це зумовлює розробку та впровадження спеціалізованих курсів в освітні програми шкільних навчальних закладів в усьому ЄС, оскільки цифрові навички та компетенції, зокрема медіаграмотність, є невід'ємною частиною освіти та навчання впродовж життя. Це полягає зумовлює окрему увагу для імплементации стандартів забезпечення прав дитини у цифровому середовищі. Окреме значення має комплексний підхід у підготовці педагогів, які безпосередньо пов'язані з формуванням цифрової грамотності учнів, створення безпечного освітнього середовища, де діти можуть розвивати свої цифрові навички без ризику для психічного та фізичного здоров'я.

Водночас, забезпечення безпеки в інтернеті через впровадження систем фільтрації контенту, навчання безпечній поведінці онлайн та розробці механізмів протидії кібербулінгу та цифровому насильству є окремим напрямом, зумовленим формуванням у дітей на рівні ЄС безпечного цифрового досвіду, що покладає на державу окремі зобов'язання, зокрема спрямовані на формування окремих компетенцій професіоналів та посадових осіб, у тому числі в правоохоронних органах, що приймають рішення щодо дітей.

Забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, створення інклюзивних цифрових освітніх платформ та подолання цифрової нерівності, є важливою засадою, на якій має бути заснована національна державна політика у зв'язку із вимушеним практикуванням дистанційної освіти, дезінформацією та іншими викликами, спричиненими військовою агресією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. С 326/391. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>
2. General comment № 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. 2 March 2021. CRC/C/GC/25. *United Nations*: web-site. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRICAqhKb7yhslqKIRKQZLK2M58RF%2F5F0vEG%2BcAAx34gC78FvnmnZXGFU9nJBDpKR1dfKekJxW2w9nNryRsgArkTJgKelqezWk9WXzmkZRZd37nLn1bFc2t>
3. A Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+): European Commission, COM/2022/212 final, 11.5.2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A212%3AFIN>
4. New Better Internet for Kids Strategy (BIK+): Compendium of EU formal texts concerning children in the digital world – 2024 edition. European Commission: Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. Publications Office of the European Union, 2024. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2759/90437>
5. Дільна З.Ф., Устрицька Н.І. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його застосування у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 644–647. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/153>
6. Мєнджул М. В. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Випуск 56. Том 1. С. 87–91. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/25277>
7. Томляк Т. С. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини. *Публічне право*. 2022. № 1 (45). 109–119. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-45-11>
8. Томляк Т. С. Поняття та структура механізму правового забезпечення найкращих інтересів дитини: концептуальні засади. *Право. ua*. 2022. № 3. С. 194–211. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2022.3.28>
9. Простибоженко О. Найкращі інтереси дитини: історія становлення від ідеї до фундаментального принципу. *Успіхи і досягнення у науці. СЕРІЯ «Право»*. 2024. № 5. С. 192–202. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5\(5\).192-202](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5(5).192-202)
10. Петрович Ж., Датченко Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини як пріоритет надання соціальних послуг сім'ям з дітьми. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 5 (41). vol. 1. С. 150–157. URL: https://www.researchgate.net/publication/356962087_zabezpecenna_najkrasih_interesiv_ditini_ak_prioritet_nadanna_socialnih_poslug_simam_z_ditmi_the_best_interests_of_the_child_as_a_priority_for_social_service_provision_to_families_with_children_zapewni
11. Лазько А., Томашевська І. Ключові тренди в композитак: вища освіта і цифровізація. Реформи вищої освіти в Україні: виклики, стан та перспективи : колективна монографія. Riga. Latvia : Baltija Publishind, 2023. С. 180–211. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/380/10386/21648-1?inline=1>
12. Ізарова І., Муха Й., Цибулько А. На шляху реалізації до принципу забезпечення найкращих інтересів дитини під час медіації: український досвід. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2022. С.40–50. URL: <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/120-new.pdf>
13. Мамульчик А. М. Принцип найкращого забезпечення прав дитини (огляд міжнародного законодавства). *Право як ефективний суспільний регулятор*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15–16 лютого 2019 р.) Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 66–69.
14. Головка О. М., Шпак К.О., Грачова О.Ю. Найкращі інтереси дитини під час медіації: український та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми здійснення та захисту сімейних прав та інтересів: виклики війни*: збірник тез всеукраїнського круглого столу (м. Хмельницький, 25 листопада 2023 року) . Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 40–43.
15. Іваніцький П.С. Особливості забезпечення прав дітей в інтернет середовищі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 33–35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/5>
16. Лєгеца Ю. Права дитини в інформаційному цифровому просторі. *Law. State. Technology*. 2021. №3. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-12>
17. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. 2-ге вид., змінене Харків : Право, 2019. 392 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_7_copy.pdf
18. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. / Кремень, В. Г., Сисоєва, С. О., Бєх, І. Д. та ін. *Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(2). С. 1–30 DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>
19. Гаро Г.О. Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні. X. : Фактор, 2020. 106 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ПДФ_Garo%20Naykraschi%20interesy%20dytyny.pdf
20. Сексуальне насильство в інтернеті: рекомендації для ЦСС (ФСП) і ССД щодо реагування та надання допомоги дітям та сім'ям. 2023. 45 с. URL: <https://stop-sexting.in.ua/adult/wp-content/uploads/2023/08/Posibnyk-sots.pratsivnyky.pdf>
21. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для батьків та освітан. Міжнародний союз електрозв'язку. 2020. 71 с. URL: <https://pmg17.vn.ua/wp-content/uploads/2021/11/zakhyst-ditej-u-tsyfrovomu-seredovyschi-rekomendatsii-dlia-batkiiv-ta-osvitian.pdf>
22. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для індустрій. Міжнародний союз електрозв'язку. 2020. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/20.211/za-initsiatiivi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditej-u-tsyfrovomu-seredovishchi/COP_Guidelines_Industry_UA_fin66.pdf
23. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для органів державної влади. Міжнародний союз електрозв'язку. 2020. 83 с. URL: [https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiatiivi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditej-u-tsyfrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines%20for%20Policy%20Makers_UA_fin%20\(2\).pdf](https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiatiivi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditej-u-tsyfrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines%20for%20Policy%20Makers_UA_fin%20(2).pdf)
24. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. Науково-аналітична доповідь / Биков В.Ю., Ляшенко О.І., Литвинова С.Г. та ін. / за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: 2022. 96 с. URL: <https://naurok.com.ua/uploads/2022/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%AC-2022.pdf>
25. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
26. Конвенція ООН про права дитини: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
27. Загальний коментар №14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3): Комітет ООН з прав дитини; Міжнародний документ від 29 травня 2013 року, CRC/C/GC/14. <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>
28. Дотримання прав дітей, позбавлених батьківського піклування, що були переміщені з України. Аналіз міжнародного та європейського права. Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), Липень 2023 року. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/32316/file/Fulfilling%20the%20rights%20of%20children%20without%20parental%20care%20displaced%20from%20Ukraine%20UK.pdf>
29. Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers. Council of Europe. 32 p. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>
30. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2022-2027): Children's Rights in Action: from continuous implementation to joint innovation: Committee of Ministers, Council of Europe, 23/02/2022, CM(2021)168-final. URL: <https://rm.coe.int/cdenf-unofficial-translation-into-ukrainian/1680aca358>
31. Посібник з питань прав дитини в цифровому середовищі для органів державної влади для підтримки впровадження Рекомендації CM/Rec(2018)7 Комітету міністрів Ради Європи про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі. Рада Європи, 2024. 86 с. URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/posibnyk-z-pytan-prav-dytyny-v-cyfrovomu-seredovyschi.pdf>

32. EU Kids Online: multinational research network. *London School of Economics and Political Science*: web-site. URL: <https://www.lse.ac.uk/media-and-communications/research/research-projects/eu-kids-online>
33. Global Kids Online: international research project. *UNICEF Office of Research - Innocenti and London School of Economics and Political Science*: web-site. URL: <http://globalkidsonline.net/about/>
34. UNICEF: official website of United Nations International Children's Emergency Fund. URL: <https://www.unicef.org/>
35. Legal Instruments: official portal of Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en>
36. OECD Guidelines for Digital Service Providers. Committee on Digital Economy Policy on 13 April 2021. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/api/download/?uri=/private/temp/cecf7c1a-2590-4aaf-98d7-2a5f74290b92.pdf&name=Guidelines%20for%20Digital%20Service%20Providers.pdf>
37. Recommendation of the Council on Children in the Digital Environment: Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD/LEGAL/0389, 16/02/2012. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0389>
38. European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade. *Official Journal of the European Union*. 2023/C 23/01. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOC_2023_023_R_0001
39. EU Children's Participation Platform. *European Union*: official website. URL: <https://eu-for-children.europa.eu/home>
40. The new European strategy for a better internet for kids (BIK+). European Parliament resolution of 5 October 2023 (2023/2670(RSP)). *Official Journal of the European Union*. C/2024/1190. 23.2.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023IP0358>
41. The European Data Act: Regulation on harmonised rules on fair access to and use of data (Data Act). URL: <https://www.eu-data-act.com/>
42. Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства : монографія / за ред. О. В. Шаповалої, К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2023. 292 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/monografiya_pravove_zabezpechennya_rozvitku_tehnologij_cifrovoi_ekonomiki.pdf
43. Національна стратегія з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року. *Міністерство цифрової трансформації*: офіційний вебсайт. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/normative_document/2020/7/%D0%9D%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90_%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF_%D0%97_%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%A3_%D0%94%D0%86%D0%A2%D0%95%D0%98%CC%86_%D0%92_%D0%A6%D0%98%D0%A4%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%9C%D0%A3_%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A9%D0%86_%D0%9D%D0%90.pdf
44. European Child Guarantee. *European Commission*: web-site. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/social-protection-social-inclusion/addressing-poverty-and-supporting-social-inclusion/investing-children/european-child-guarantee_en
45. Дорожня карта у сфері забезпечення прав та найкращих інтересів дитини. «Українська мережа за права дитини, Міжнародний фонд «Відродження», Київ 2024. 175 с. URL: <https://childrights.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/draft.pdf>
46. Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. HR/PUB/12/5. New York and Geneva: UN, 2012. 174 p. URL: <https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/human-rights-indicators-guide-measurement-and>
47. Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services. *Official Journal of the European Union*. L-151/70, 7.6.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>
48. Vuorikari, R., Kluzer, S. and Punie, Y., DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens - With new examples of knowledge, skills and attitudes. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415>